

Albadak, xikitoak eta erran Zaharrak

Honela deritzen da Pariseko liburutegi nazionalean (BNP) eta Fonds celts et basques (FCB)-eko 202 garren lumeroko liburuttoari. Hemen ahalik eta zehatzenik horien berri eta parte ematen saiatuko gara.

Albadak Larrainen kandelairu edo Garbikunde bezperan, hau da, otsailaren lehenean kantatzen ziren urte oro. Ohitura honek badirudi beste herri koskorretako besta zirenean asteartetan zegitenekin zerikusirik duela. Gazteriak saski tamaina ezberdinetakoak, poltsa seda ferdezkoak etab, harturik etxez-etxe herria biratzen zuten ematen zieten guzia onhartuaz: diru, okel, arraultz, ogi, opil, xuletak etab; zeintzuz baliatzen ziren afari eder batetako eta gero umore onean kantuz dihardutzeko.

Honera dakarzkigun kantak E. S. Dodgsonen Miarritzen 1906 an inprimatuak dira G. Herelle maisuak eskatuta, nori Mauleko L. Irigaraiek albadak bildu eta heren parte eman zizkion

- Parise eta Bayouna
Orai girade gu houna
Etcheke jauna koumpañareki
Jinkouak deizula gai houna!
- 5 Etcheke jauna zuk entzun
Bardin plazer baduzu
Etchekouen koblatzeko
Delijentzia emazu.
- 10 Eman badu(bai)badugu
Eman ezpadu eztugu
Eman badu et'ezpadu
Eginen ja(guk)baitugu.

- Hourra houn da jateko
 Erbindolia hutchako
 Etche hountako etcheke jaouna
 15 Zaldiz elizalako.
- Zaldiz elizalako
 Han urhez obendatuko
 Hantik etchera jin deneko
 Zilhar kaideran jarriko.
- 20 Etchian eder gerrena
 Etchekander lerdena
 Zure erhiko erhaztunaz
 Eros leiteke Bayouna.
- 25 Khochü eijer phunttatu
 Khaillatu errez khalkatu
 Etche hortako X(1) hori
 Eijer eta karratu.
- Hour onduetan lecharra
 Zelu goretan izarra
 30 Etche hortako X(2) horrek
 Urhez dizu bizarra.
- Ardi beltzak achuri
 Etchek'andere lar'churi
 Zu plazala elkhiten zira
 35 Printzesa bat uduri.
- Saratzak eijer lilia
 Erliak hara lehia
 Etche hortako tipitto hori
 Amaren uda lilia.
- 40 Baratzian uthurri
 Zilhar hura uduri
 Etche hortako X(3) hori
 Han sarthia uduri.
- Oillo beltcha habian
 45 Bere arraoultzen gainian
 Etche hounetan usatzen dugu
 Hirour dozena aldian.

(1, 3) Esaten da etxeko alabaren izena, bada.

- 50 Ophil churia labeko
Erre denian jateko
Etche hortako X(4) hori
Gaur bi besouen arteko.
- 55 Behi churia sankhari
Alanoua tzampari
Etche hortako X(5) hori
Plazan eder dantzari.
- 60 Eztugu nahi altharia
Ez eta ere erdia
Usia gatik, legia gatik
Liberatako tchinkorra.
- 65 Lukhaink'ister bat gutiche
Erdia ere halache
Osua ukheiten badugu
Zien parerik eztate.
- 70 Emaitekoz emazu
Heben haiduru gutuzu
Muthil gaztiak gira
Eta dothe bilha gutuzu.
- 75 Ezkira houna beharrez
Ez eta ere aiherez
Usia gatik, legia gatik
Arrapochien beldurrez.
- 75 Etchian eder ilhinti (6)
Hamar edo hamabi
Etche hortako etchekanderiari
Handiena eskuti.
- Oihanian elhorri
Phica eta erori
Etche hortako etchekeo jauna
Ourden khakala erori.

(2, 5) Esaten da etxeko semearen izena, bada.

(4) Esaten da etxeko neskamiaren izena, bada.

(6) Bertso ziridunak deus edo eskaleen arauz gutti ematen zutenei botatzen ziren.

- 80 Etchek'alhaba zabala
Lekhu houneko alhaba
Bide hountan sundjatu dugu
Amoina egile zirela.

X I K I T O A K

D. Peillen-ek «Igela, euskaldun heterodoxoen errebista»-n Paris-en argia zekusan aldizkari ezezagun honetan, agindutakoa beteaz xikitoen berri demaigu. Dioen bezala «xikitoak pertso berdeak dira artzainak egiñak. Gure herrian olha izena dauka beste errietan sel edo korta izenekin ezagutua dena; eta duela bost urte oraino artzainik falta ez zenean, olha batetik bestera, ibar batetik bestera artzainek elgarri, holako kobla horietatik, botatzen zuten. Eunka dira xikitoak baina folklore bildumek baztertzen dituzte, nahiz horiek ere populuaren frutuak izan». Beraz gazeta arraro honetan eta BNP (FCB) n.º 202 ean aurki ditzazkezue hauetarik.

Xikitoak badute antza pixkat —stornelli-italdarrekin, distikoak (bi zati duen zera) dira, artzain euskaldunak batek besteari, mendian botatzen dituztenak kaiolar batetik bestera. Kaiolarrak, artzainak bost edo sei elgarrekin, lurrean lo dagiten txabolak edo bordak dira. Bere barneko tresna bakarrak: sukaldea, pertza, esnea jertzitzeko eta egositzeko beharrezkoak, gaztaia egiteko eta arzoza egositzekoak. Kobla hauk, noski, denbora pasatzeko eta ez azpertzeko egiten ziren, borondatearen arauera asma zitezkeenak, beraz ezin konta ahalak. Hemen bildutariko xorta mostra ttipi bat ezik ez da. Stornellia-k zeinbatetan grazios eta poetiko badira, xikitoak gehienetan lohi eta zikin dira, aldiz; eta D. Peillen-i jarraikiaz «irakurlea berreungarrena gabe nekatu baledi, konkurso bat egin genezake, ea Xuberotarrek baino obeki egiten dezuten».

Haxeriak lau zankho
lauak khako
badutu khako
khaka dela hiretako. Chikito!

- 5 Orhi phuntan lanhu
gure baatzian phorru et'uñhu
hebentik eta honaa ikusten deiat
ehun mila morpiu. Chikito.

- 10 Ahuntzaren buztan txuta
Haren peko xilo hutsa
Sarezak sar sudurra
Ezkapa ez dakion hutza. Chikito!
- 15 Eraik'ak erhia
Hunk'ak zelia
Ordian ukhenen duk bai
Gure xerh'ama zaharraren alia. Chikito!
- 20 Hamar eta sei, hamasei
Gure labeko bi suthei
Chikitokako beno hobe hintzate
Alhor bazterreko khuso gei. Chikito!
- Satinete eta zéta hari
Passajanta, hounat beha adi
Korajerik balimbaduk
chikitokan has adi.
- 25 Banouak baî aîtzina
Ezpeitut egîteko aîzina
Hoaren uzkian sar adi
Suduraz aîtzina.
- 30 Chikito dioka chikito
Ehiz ez hortan kito
Goure artzan horak
Badik ehun khana pito.
- 35 Balu ere berehun haboro
Bat aski dik beretako
Bestiak oro hiri
Uzkutik sartzeko.
- 40 Ahaî beltcha errekan
Pitoua chuti braguetan
Jokhatzen diat jokkhatzen eztiala
Pintouaren saria sakolan.
- Urutchezko phertika
Lecharezko makhila
Jokhatzen diat jokhatzen, eztakiala
Nountik chiko neskatila.

45 Māidalena gañian lanhou
Goure baratzian phoru eta ouñhou
Hebetik hora ikhouston deat koskoilletan
Ehun gounka morpiu.

Oihaneko haltza
50 Haren peko hartza
Harek elkhiko deik
Baĩ koskoilletako hatza.

Erregueren idiak uztarturik
Uztar hediak gorriz tintaturik
55 Ehun ourthez bizi behar dakiala
Hayen adarrak uzkuti sarthurik.

Belia doua hegalez
Bere bizi beharrez
Ehun ourthez bizi behar dakiala
60 Haren khaka mokhorrez.

Guerezi beltch jan diat
Khakeia badiat
Ychil ichila ezpahiz
Ahoula eguinen deiat.

65 Kampetaren tinta beltza
Bertzaren uzku beltza
Ehiz aourthen ezkonturen hizan
Bezalako muthur beltza.

Gaztanatzia houn duk kholte guei
70 Guerezitzia ere bai taoula guei
Hi ere bai ere arrapostatzeko beno
Alhorreko kusso guei.

Hour bazterrian harria
Haren gañen choria
75 Ykhouston deat hebeti
Hora kintaletako zorria.

Haintiko heguilla
Hounaıntiko nabaila
Errabia dakiala
80 Zankharteko khabeilla.

Araoultzia bilho gabe
 Aphoua buztan gabe
 Hebetik hora ikhouston teat
 Koskoillak batere bilhorik gabe.

- 85 Bestaberri Mauleko
 Joundane Jouhane Lechtarreko
 Ehun ourthez bizi behar dakiala emazte
 Baten aliari buruz belhaiko.

- 90 Maïdalena guibelian
 Baï eta ere atzinian
 Khaka ezkapa dakiala
 Mundu ooren aïtzinian.

- Erbiak laou sankho
 Laouak khako
 95 Khako batu khako
 Khaka dela hietako (1).

ERRAN ZAHARRAK

Intxauspe kanonigoak (1-119) eta L. Irigaraiak (120-141) bildu-tarikoak dira hemen dituzunak. Interesgarri direla ene ustez, herri baten jakituriaren, esperientziaren bitxi zuhurrak direlako, beste esaera eta errefrau zaharrak bezala, eta orain arte ez baidute argirik ikusi, hobe esateko inprimaziorik, zeinbat Azkueren hiztegian bilduak badira ere.

1. Azi gaichtoa bera sortzen.
2. Azi gaichtotik ezta khuia onik.
3. Acheria solas emaiten zaukanean ari, gogo emak eure oilloari.
4. Adichkideari mailleatu duk, adiskidea galdu duk.
5. Apehezen liskarrak, debruaren jaïak.
6. Arraina laket urian, choria airean, emazte zuhurra etchean.
7. Astoak ardoa ekhartan eta ura edaten.
8. Auzo ona, adichkide ona.
9. Aurkhi guziak bere khimperra.
10. Argia gabe hoa lanerat, ulhuna gabe etcherat.

(1) Ikus nola lehen xikitoaren berdina den, soilik erbia axeriaren ordezt.

- 10 bis. Atcheterrek chahutzen gorputza, aphezek arima, abokatuek molsa.
- 10 bis. Baleki gazteak, baleza zaharrak.
11. Balimbadut iguzkia, ezko-argiaz ez dut anxia.
12. Balimbadugu behar duguna, zertako gudizia eztuguna?
13. Beldur denak bustiaren, ez du arrainik atzemanen.
14. Belea ikhuz daite, churiz ez daite.
15. Belhar gasteak, zainak luze.
16. Bestez gaizki mintzo denak, entzun ditzake bere ogenak.
17. Bethi ordu duena, bethi berant heldu dena.
18. Bide handitik doana, segurkienik doana.
19. Bihotz eroria hitz on batek altchatzen.
20. Burla gaichtoa sor lekhura itzuliz doa.
21. Burla minena, egia dioena.
22. Begira ezak etchea, beguiraturen hai etcheak.
23. Zamari gazteari, zaldun zaharra.
24. Zuhaitz onak, itzal ona.
25. Zuharrak luzaz phentsatzen eta laster obratcen.
26. Zunharrari ez ezka gari.
27. Chakur alferra kukusoz betherik.
28. Datzana oreki, jeikiten kukusoekei.
29. Dakian guzia ezterralla, ahala oro jan eztezala.
30. Diruak manu egile.
31. Edukak eure athea hersirik, ez eran auzoaren gaizkirik.
32. Egik ongia lehenik eurei, gero ahal baduk atzei.
33. Egik lekhu haizeari, halaber erhoari.
34. Egun egin behara, biharko hutz ezdezaiala.
35. Emak atherbe gaistokinari, izanen duk salhatari.
36. Emailea ichil bedi, harzalea mintza bedi.
37. Entzun duena suthondoan, haourrak eraien kampuan.
38. Erosten duenak ahal ezduena, saldezake behar duena.
39. Erraiten duenak behar ezdena, entzun dezake nahi ezduena.
40. Ehun urthek ikhusten bilauna jauntzen eta jauna bilauntzen.
- 40 bis. Ezacholak dakharte gabezia.
41. Ez da suik khe gaberik, ezkheik sugaberik.
42. Ez edan errekan, ahal baduk ithurrian.
43. Ezdakidala chimiko, ez baduk nahi zarramiko.
44. Ez da harri gogorrik berakatez leuntzen ez denik.
45. Ez du akhitzen lanak, gogotik egiten denak.
46. Ez har astoa lagun, ez baduk behar zamadun.
47. Erhoa etcherat hartu, etchea galdu, erhoa begiratu.
48. Euri ala ekhi, hoala kapareki.

49. Euri chipiak ematen tu aize handiak.
50. Eyheran sartzen dena, irintatzen da.
51. Ez da ogirik neke gaberik.
52. Ez da lagunik, ez dukan ezagaturik.
53. Gazteak ez jakinez, zaharrak ezinez, egitekoak doatz gaizki-ginez.
54. Gaztearen hazturak, zaharraren ohidurak.
55. Gaztean alfer, zaharrean lander.
56. Gezurtiak egia derake, sinhets ezditake.
57. Goiza ez da berantaren behar.
58. Goiz ereinhezak, berant izerdeki ezak.
59. Goizerria denean gorri, ezteinala euritakoa nehoi.
60. Gerthu onari ilhetik loth adi.
61. Gose denaren ez da ogi gogorrik.
62. Gutu jatetik eta gutu mintzatzetik ez da heldu gaitzik.
63. Guziak aberatsaren ahaide, pobreak ez du batere.
64. Gutu hiltzen goseak, hanich aldiz aseak.
65. Har hezak aihen onetik lantharea eta ama onetik emaztea.
66. Haourrak athean erasi, sukhaldean zuena ikhassi.
67. Haboro ithotzen du ardoak, ezinez urak.
67. bis. Hitzak eta lumak eramaïten haiceak.
68. Hanitch hitzemaileari gutu fida adi.
69. Hil gabe biluzten dena, gosez eta hotzez hiltzen dena.
70. Hitz errana, ur ichuria ezin bil daitekena.
71. Hirur beharritan igaran hitz ichila orotan lasterka dabila.
72. Hobera maiz onaren exai.
73. Hobe duk aza sopa adichkidearekin, ezinez ollo salda oneriz-ten ezhaianarekin.
74. Hobe da berotzen duen su ttipia, ezinez erratzen duen su handia.
75. Ichil hago emaïtean, mintza hadi hartzean.
76. Yhaourk egin dezakeiana, ez utzi besteri eguitera.
77. Ygaitea gorago, eroria dorpheago.
78. Ihardesi ona hitz gastoari, gutu gostatzen eta hanitch baliatzen.
79. Ynhar bat asco su handiaren pisteco.
80. Yhabalia ihabaliareki liskartzen, lehar joilea garhaizen.
81. Jokharia behi galzale.
82. Jondone Johareren euriak ogia ithotzen eta ardoa urtzen.
83. Kapar ondo behar ondo.
84. Kaparrak itzala bequitsu bera iduritsu.
85. Khechatzen nitzai, maite behait.
86. Lantze onak, uzta onak.

87. Laster bildua, laster histua.
88. Landatua gatik utziz ezagutua, berantegui heldu urrikia.
89. Langile gachtoa lehenik jatera, askenik lanera.
90. Lur onean bidea gaisto.
91. Maithazalerik, ez othoiturik ez borchaturik.
92. Mihi duena heltzen Parisera.
93. Mintzo denean urhia, ichiltzen mihia.
94. Mihi luzeak, eskua labur.
96. Muthil nagiak, urhats baten gupidez goizean, ehun egin behar-ko arratsean.
97. Naoussiaren beguiak, gizentzen tu aberiak.
98. Nahi baduk darraikan chakurra, eman izok jatera.
99. Nahiz zahar eta jakintsu zuhurak hartzen du abisu.
100. Nahiago dut asto jasan nezana, ezinez zamari egoch nezana.
101. Nahikariak edertzen itsusiak.
102. Negua elhurte, uda ogite.
103. Ohakoan dena ikhasten, ez da jagoiti ahanzten.
104. Ohoinak asseratu, ahari ebaslea agertu.
105. Ohoin handiek urkharazten chipiak.
106. Oiloa eta emaztea galtzen dira, etchetik urhun ebilten badira.
107. Oliao eta egia dohatza gainera.
108. Onegi dena beretzat, ez da aski besterentzat.
109. Ororen lanera nehork ez du lehia.
110. Ozpin gaistoena, ardo eztitik egina.
111. Saindu maina, otso hizana.
112. Sarthu zautan limikatuz, jalkhi zaut horzkatuz.
113. Sobera jakintsu izanez, acheria gabetu buztanez.
114. Sobera sakatu, zorroa lehertu.
115. Ur beroan ere chakhurra, ephelaren beldur da.
116. Ur handietan, arrain handiak.
117. Ur geldian ez ezar oinik ez eskurik.
118. Urhuna lauda ezak, huillana eure ezak.
119. Urhuntzez bistatik, urhuntzen gogotik.
- L.1. Ardi erreloia erreken, soldado houna armen.
 2. Astouak bera uduri khakouak.
 3. Ydier ezin dinak golde nabarrer pot.
 4. Ahalke gabiaren bizitzia.
 5. Zaldia jouan ondouan establia zera.
 6. Asto beltzari, zela chouria.
 7. Astouari ezin dena harbaldari.
 8. Harria ourthouk eta bessoua gorda.
 9. Aouher eta gormant, ezin izan guizon galant.

10. Guizona sorthu da laneko, noula choria hegalthatzeko.
11. Huntzak bilhagarrouari buru handia.
12. Hik pipa, eta nik thu.
13. Hi handi, ni handi, nourk eranen du goure astouari «arri».
14. Ydi ederra chahal tzaroti.
15. Bé! chouria, gorriak ere entzun beza.
16. Otsoua, otsoua! oïheguiten dianian, hacheric phuru badik on-doti.
17. Zubuko chaïnkia mundu ooren jujari.
18. Aïtzinia nahi dinak, guibela ere behar dik.
19. Hour berouan egossi dena, hotzaren ere lotsa.
20. Dilloua gorderik eta buztana agueri.
21. Goïzik jeiki eta berant agueri.
22. Hor flakia, oro kukusso.

(L. 1-22 = 120-141.)

ZENBAIT HITZEN ARGITZEKO AURKITEGIA

a.	=	albadaren bertsoa	
e.	=	erran zaharrak (Intxauspek bilduak)	
el.	=	erran zaharrak (Irigaraiek bilduak)	
x.	=	xikitoen bertsoa	
Aihen	=	sarmiento	e. 65
Aiherrez	=	mendigando	a. 69
Aïtzina	=	adelante	x. 25
Aizina	=	tiempo desocupado	x. 26
Akhitzen	=	cansando	e. 45
Alanua	=	mastín	a. 53
Alia	=	coño	x. 16
Altharia	=	medio cerdo	a. 56
Amoina	=	caridad, amor	a. 83
Arrapostatu	=	responder	x. 71
Aphoua	=	apocado	x. 82
Atxeter	=	médico	el. bis
Auher	=	haragán	el. 9
Aurkhi	=	anverso	e. 9
Bardin	=	si...	a. 6
Belhaïko	=	de rodillas	x. 88
Berakatz	=	ajo	e. 44
Bertza	=	caldero	x. 66
Bilauna	=	villano	e. 40

Dorphe	= torpe, bajo	e. 77
Ehiz	= fácilmente	x. 67
Eijer	= hermosa	a. 27
Elkhi	= salir	a. 34
Eraik'ak	= levanta	x. 13
Erbindolia	= variante de erbiñude = comadreja, metafóricamente mujer hermosa	a. 13
Erhi	= dedo	x. 13, a. 22
Erreken	= en fila (?)	el. I
Errekoî	= aficionado al arroyo	el. I
Gai	= noche	a. 4
Galzale	= perdedor	e. 81
Gei	= (ik. khuso)	
Gerrena	= broche	a. 20
Gerthu	= ocasión	e. 60
Gormant	= vago	el. 9
Gounka	= por distritos	x. 48
Haboro	= más	x. 33
Haiduru	= esperando	a. 66
Harbalda	= albarda	el. 7
Haztura	= carácter	e. 54
Hatza	= comezón	x. 52
Hedia	= correaje	x. 54
Heguilla	= neblila	x. 76
Histua	= cumplido	e. 87
Hoa	= perro	x. 27
Hunk'ak	= toca	x. 14
Hutxako	= de cofre	a. 13
Ihabalia	= apoltronado	e. 80
Ihaourk	= tú mismo	e. 76
Ilhinti	= tizón	a. 72
Inhar	= chispa	e. 79
Jokharia	= jugador	e. 81
Kampeta	= clase de planta (?)	x. 65
Kapar	= zarza	e. 83
Karratu	= cuadrada	a. 27
Khabeilla	= clavija	x. 80
Khaillatu	= cuajada	a. 25
Khako	= gancho	x. 2
Khana	= caña común, medida	x. 32
Khochü	= vaso para guardar leche	a. 24

Khimperra	= reverso (?)	e. 9
Kholte	= estaca	x. 69
Khuia	= calabaza	e. 2
Khuso gei	= fantasma	x. 20
Koskoil	= cascabel	x. 52
Lar'	= piel	a. 33
Lander	= miserable	e. 55
Lehar	= cansancio	e. 80
Lecharezko	= de fresno	x. 42
Lerdena	= esbelta	a. 21
Mailleatu	= pedir prestado	e. 1
Mokhor	= nalga...	x. 60
Morpiu	= vientre de pulgas	x. 8
Nabailla	= navaja	x. 77
Obendatu	= ofrendar	a. 17
Onerizten	= apreciar	a. 73
Phica	= cortar	a. 77
Phuntatu	= esculpido, pintado	a. 24
Pintou	= pinta, medida de bebida	x. 40
Pipa	= tonel	el. 12
Sakola	= bolsillo	x. 40
Sankhari	= ladrando	a. 40
Satineta	= clase de tela	x. 21
Sundjatu	= darse cuenta	a. 82
Suthei	= atizador	x. 18
Taoula	= mesa	x. 70
Thu	= saliva	el. 12
Txinkorra	= trozo	a. 59
Txuta	= erguido	x. 9
Tzampari	= agresivo	a. 53
Uñhu	= cebolla	x. 6
Urats	= paso	e. 94
Urhia	= lluvia	e. 94
Urutchezko	= de vaca	x. 41
Uzku	= agujero	x. 28
Xerh ama	= madre de cerdos	x. 16
Xiko	= montar a horcajadas	x. 44
Zelia	= cielo	x. 14
Zéta	= lino	x. 21
Zunharra	= olmo	e. 26